

«LARREKO» ESKUALZALE ETA IDAZLARI

Ezin ederkiago erranik aditu duzue nor zen Don Fermin Iri-garay auriztarra: gizon eta mediku gisa, dena bihotz eta jakitake. Ene gain dago orai eskualzale eta idazlariaren aipatzea.

Ez dut bera behin baizik ikusi, eta orduan ere doi-doia mintzatu, zombait minuta. Auritzeko herri huntan, oraino apezgai nintzelarik. Solbezio egun batez, Arnegiko Don Lorentzo Polit zenak «Larreko» jaunari ninduen presentatu eskualdun berri bezala.

Nork zuen asmatuko, handik hogoi bat urteren buruan, eskutitz har-emanetan jarriko ginela gu biak, eta berrogoi-ta-hamar urteren buruan nik hemen goretsiko nuela.

Jainkuaren nahia, dudarik batere gabe.

1919-ko Abenduaren 5-ean *Eskualduna* deitu Baionako aste-kariak atera zuen artikulu jakingarri bat: hartan «Larreko»-k berak erraiten zuen, baizik-eta eskuara, bere burrasuen mintzaira, poxi bat ikasi nahi izan zuela bere lanpidea gatik, eriekin marruskatzeko, bainan ez bide zuela biziki iraunen haren indarrak, baldin Sabin Arana Goiriren erakaspenak ez balioke bihotzean aberzaletasuna piztu, ordutik osoki eman baitzitzaion, Euskual-herriaren maitez, euskuararen beretzeari eta lantzeari.

Irakurtzen zituen eskuarazko liburuak eta dena beharri baza-gokioten baserritareri, nola zerabilaten Nafarroako hizkuntza zaharra, bere erran-modu eta joskera berezienekin.

Bainan 1921-eko *Gure herria* delako aldizkarian aitor zuen, *Geroko gero* bat eskuraturik, AXULAR baitan nehun ez bezalako argiak aurkitu zituela, jadanik eginbidez hanbat atxikitzen zion eskuara, handik goiti atseginez ezin utzia zaukan eta bertzeri ezagu-arazi beharra.

Geroxago *Eskualduna* Kazetan, Axularrez bertzalde, artamen-datuko ditu gain-gainetik Sebastian Mendiburu, Domeka Aguirre, Armomd Abadie eta Hiriart-Urruty.

Bere eskual-lanean bakarrik ez egoiteko eta menturaz bertzen sustatzeko ere sartu zen asko asko batasunetan. Izenda ditzagun Nafarroako euskararen adixkideak, Euskaltzaleen biltzarra, Euskal idazleen elkargoa.

Zer nahi eskual agerkari irakurtzen zuen: 1925-eko Maiatzaren 15-ean *Euskalduna* astekarian aipatzen zituen giro hartan euskalzale batek eskura zezazken irakurgai baliosenak: ez ziren guti.

Berak idazten zuen nasaiki hainitz aldizkaritan, nahiz aldian zombait lerro bakarrik. Ikus haren denborako *Argia*, *Euskalduna*, *Gure herria*, *Eskual-esnalea*, *Herria* eta abar.

Iker bazinetzake Iparreko gure agerkariak hetan ihaurri atxeman zinetzazkete «Larreko»-ren artikuluak, bereziki *Euskalduna* delakoan.

Egia erran, har-utz-ka ari zen: hiruzpalau ilabetez asteoroz berrriak igor eta bet-betan geldi, gero berriz noizbait bere saila hartze-kotan. Luzexko ixilik egon-eta, bera harritua zagon, agortua bezala kausitzen zela, zertaz mintza ez jakin. Bainan laster iragoiten zitzaion ele-debekua.

Goazen gaingiroki erran berrikerari gisa zertaz ari zen ardurenik eta nolakoa ohi zuen idazkera.

Funtsean, uste dut ehei guziak on zitzaizkola, aldez edo moldez, euskal hitz edo modu zerbaiten sahatzeko parada emaiten zioten ber.

—gehienetan aroa aipu zuen— euri, lano, babazuza, elur, eguzki, ateri, beren erra.

—gero sasoineko osagarria: jenden eta aberen eritasun eta heldeak: nabarrerria, berrogei egunetako suharra, gripa, satarra, min-ondorra, karbanko gaitza...

—handik landa merkatuko berriak: zombatetan, xaalhia, babarruna, azukra kilo, arroltze hamabikoa.

—hala-hola laneko gora-beherak: lan gabea, sindikaten lan uzteak, nausien lan gelditzeak, denak alfer-aldi deitzen baitzituen...

—politikaz ez zuen bere eritzirik emaiten, aipatzen hargatik ba autokundetako kargudun-gaiak: jaimista, maurista, integrista, euskotar, liberal, zozialista...

—ez zituen ixiltzen nahaste batzuen dinamita eta bonba uhal-diak, ez eta orduko poliza-gizonen egitate garratzak.

—ixtripuak ez zituen ahanzten = etxe erretze edo lehertze, zubi kraskatze, mendi-litamendu, itsas-untzi hondamendu...

—gaitzesten zituen kulpekariak, edaleak, lizunak eta heien egitate hitsak.

—goresten aldiz ohiduren begiraleak, behardunen laguntzaleak, familien babesleak.

—elizkizunen berriak ere emaiten zituen: misione, prediku, hilmeza, apespiku-gutun, aste-saindu, beila, ba eta Limpiasen bezalako miragarriak, nahiz hautaz zuhurtzia handirekin mintzo zen, arrazoi-nekin.

Herria Baionakoan ager-arazi zuen isendalari baten argiak apez gazteen laguntzeko, eri-handietarat deituak diralarik.

—hil handiak ere agurtzen zituen, hala nola Joffre jenerala, Mussolini edo Domingo Aguirre apeza.

—Eskual-herriko idazleri gogotik igortzen ziozkaten zorionak haien liburu edo berdín artíkulu pollitak laudatuz = orroik nahiz horrela lorestatu zituela zoin bere aldiagure eskualdeko Barbier, Oxobi, Antxuberro, Zerbitzari eta Etchepare medikua. Bai eta lau idazle nafartar = Lahain, Oxinburu, Astobizkar eta Aitz-zuri: lauak *Eskualdunaren* berriketari zirenak.

—zonbait aldiz kazetatik egiten zituen bere gomitak: behin horrela deitu zuen Saint-Pierre Auritzerat, bazkaldu-eta baziozkala herrian asko gauza pollit erakusteko.

—Gaiak hain desberdinak izanez, artíkuluak ez zezaketen ukan denek doinu bera. Ez behar ere. Gehienetan serioesak ziren; arras bakan saminak, behin gertatu zitzaion bezala, gazte batzuek eskandala gorria ortzirale sainduz eliza batean emanik.

Batzutan xantxa edo murríka pollíkixko bazerabilan bere buruaren lepotik, erran badezaket.

1919-ko hazaroan, Eskualzaindiak urgazle izendatu zuelarik, huna nola Baionako astekarian eman zuen berria:

«Akademia vasca» delako edo
Elezaingoari ene onespina.

Ez dakit bide zuzenetik, ni ote naizen Elezaingo-ko laguntzale Irigaray hura (ni baino Irigaray geigo bai-dabilta bazterretan): baña, aspaldidanik euskaraz ari bai gera orri zikintzen, ni naizela uste dute aunitzek, eta onela bada ene esker berezi bat Elezaingoeri.

Zoritxarrez, ene laguntza apurrakin, guti irabazi duke batza unek. Baña, nola nai den, or doakizue biotz erdi-erditik ene onespina.

Handik zombait asteren buruan, Bilboko bilkura batean Oxobi begitarte ilun batekin eskuararen geroaz arras etsitua atxeman zuten. Huna nola don Ferminek hazeka berean ihardetsi zion:

Egia diozu: euskara galtzen da, bazterretan galdua du.

Mendiz hunaindiko irixketan biotzeraino sartua dugu español-erdara.

Baño, egon apur bat: biotzeko min orren osatzeko gaia autatua dute. Ni naiz.

Alderdi huntako egunkariak ba-eiki adiarazi ziguten, nolaz, bertze batzuen artean berezi ninduten Elezaingo lagun...

Segidan eratxikitzen zuen eskuararen begiratzeko ez zela bide bat baizik: deneri ezagut-araztea gure aberriaren mintzaire berezia dela.

Mussolini famatuaz egin zuen artikulua bat frango gazia. Azken lerroetan auxe ezarri zuen:

Beharrik italianuek ez dakite euskaraz; balakite, sala nindezakete.

Orai, bukatzeko, zer erran Larreko-ren idazkeraz? XVII garren mendea hastearrekin Malherbe-k nahi izan zuenean frantsesa frantsesagotu, ez zitzaizuten gramatikatzailerik jarraiki, are gutiago gorteko jaun-andereri. Portuko belar-ketariak hartu zituen maisutzat: langile horiek ez zituzken latinak, ez grekak, ez italianueak kutsatu, letradunak bezala.

Don Fermin-ek berdin nekazari eta menditarren ahotik hartzen ohi zituen, bai eskual hitzak, bai eskual erranerak. Iduriz ez zen hain gaizki jokutzen. Ala bainan den lekutik baizik deus ezin bil. Kale edo karrikako eskualdunek orotsutan hitz biziki gutiago derabilate bertzek baino: artzainek bana bertze bira mila badeuzkate, laborariak hamabira ehun, plazakoek zortzi bat ehun, gorenaz. Hitzez erran duguna, errepika ditake eskual-modu eta joskeraz.

Hiritar zonbaitek ez dute gauza hoitaz ohartu nahi. Alka bixtan da gatz gehiago baduela, erdarak kutsatu ez duen eskuarak.

Horrek ez du erran nahi beti eta beti molde beretan itxuri behar ditugula gure gogoetan. On baino hobe da segur azkatasun poxik baler edukitzea eskuaraz ere, izkuntza hertsia eta linbroegi atxiki gabe.

Larrekoren eskuarak badu behar bada han emenka bortxa aire bat, ido eta gogor aide bat, bainan oro har, Jean Etchepare medikuarenak bezala «jaun» emaiten du, demokrazia aro huntan ere, ez baitzaiku batere itsusi:

Aingeru Irigaray jauna, «Prosistas Navarros» zure liburua atsegin handirekin irakurri dut behin eta bietan. Zure aitaren lanari iduri zait ez diozutela aski leku eman = badira artikulu ederrak, agertzea hartze luketenak, Larreko maitearen ohoretan eta eskuararen onetan.

Egun batez agertze hori eginen dalakoan, deneri bihotz, bihotzetik agur.

Pierre Lafitte

«LARREKO» GIZON

Pablo Fermin Irigaray Goizueta

(1869-I-25 - 1949-IX-3)

«Edozein txoriri, eder bere kafia».

Itz hoiak, «Larreko» zenaren Iruñe zaharreko etxe politaren orman ezarriak, erran labur bezain argian erakusten digute, bere